

MAKTAB PSIXOLOGIYA O'QITUVCHISI SHAXSINING DAVLAT TA'LIM TALABLARI BO'YICHA ASOSIY HUSUSIYATLARI

Yuldasheva Mahsuda Sharifjon qizi

*Farg'ona viloyati Oltiariq tumani MMTB ga qarashli 39 umumiy orta talim maktabi
psixologi lavozimida ishlayman*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy pedagog shaxsi va uning obrazi, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar, uning psixologik xususiyatlari va hozirgi zamon o'qituvchisi qanday bo'lishi kerakligi yoritib berilgan. Pedagogik mahorat o'qituvchi sifatining muhim tarkibiy qism, o'quvchi bilan ishlash texnikasi kabi masalalar ham yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *zamonaviy o'qituvchi, psixologiya, pedagogik mahorat, pedagogik muloqot ijodkor, notiq, tashabbuskor, ta'lim sohasi, psixologik-pedagogik, texnologiya, salomatlik, kompleks diagnostika, aqliy faoliyat, motivatsiya, valeologik ta'lim, yetuklik.*

KIRISH

Bugungi kun ijtimoiy o'zgarishlar davri rivojlanayotgan jamiyatda ijodiy fikrlash qobiliyatining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyati jadal oshib bormoqda. Shuning uchun ham o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi dolzarbdir. Zamonaviy maktabning muhim vazifasi o'quvchilar uchun eng yuqori darajadagi psixologik qulaylikni ta'minlaydigan va ularning individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos ravishda intensiv rivojlanish imkoniyatini ta'minlaydigan o'quv sharoitlarini yaratishdir.

Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi zarur? Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab ushbu muammo bo'yicha ko'plab pedagog va psixolog olimlar o'z fikr va mulohazalari bilan chiqdilar. O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini milliy an'ana va urf-odatlarimizdan, qadriyatlarimizdan kelib chiqib yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida shakllantirish uchun metodik qo'llanmalar, tavsiyanomalar paydo bo'ldi. Hozirgi kunda ham ushbu muammo bo'yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda.

Asosiy qism: Hozirgi sharoitda jamiyatning maktab oldiga qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri hal qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liqdir.

Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi -sinfdagi o'quv jarayoni tashkilotchisidir. O'qituvchi o'quvchilar uchun dars paytida, qo'shimcha darslarda va shu bilan birga darsdan tashqari hollarda ham kerakli maslahatlar berishda bilimlar manbaidan biridir, ko'pchilik o'qituvchilar sinf rahbari vazifasini bajarib, tarbiya jarayoni tashkilotchilari bo'lib hisoblanadilar.

Zamonaviy o'qituvchi ijtimoiy psixolog bo'lmasligi mumkin emas. Shuning uchun ham o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yo'lga sola olishi, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir. O'qituvchi maktabning pedagog jamoa a'zosi sifatida maktab hayoti faoliyatini uyutirishda bevosita ishtirok etib, turli fan o'qituvchilari va sinf rahbarining metodik birlashmalarida ishlaydi, topshiriqlarni bajaradi. Har bir o'qituvchi o'quvchilarning ota-onalari va jamoatchilik oldida maruzalar o'qib, suhbatlar olib borar ekan, demak, u pedagogik bilimlar targ'ibotchisi hamdir, vazifalarning

shu qadar ko'pligi uchun ham jamiyatning o'qituvchilar oldiga qo'yadigan talablari tushunarlidir.

Zamonaviy o'qituvchi modeli- o'qituvchining shaxsiy sifatlari, kasbiy kompetentligi va mahoratning individual uslubining mustahkam uyg'unligini ifoda etib, bunda yagona ta'lim muhitida natijaviylik, faoliyat va muloqatning qulayligi ta'minlanadi.

Jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablardan eng muhim o'qituvchining shaxsi va uning kasbi bilan bog'liq xislatlariga qaratilgan.

O'qituvchining eng muhim xislatlari quyidagilardan iborat:

- o'qituvchining o'z Vataniga sodiqligi, bolalarni sevishtirish, ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash istagi, o'z yurti, ona tili, o'z xalqining tarixi va uning madaniyatini sevishtirish, davlatining mustaqilligi g'oyasida yashashidan iboratdir;

- ijtimoiy javobgarlikni yuksak darajada his etishi;

- olijanoblighi, aqli, farosati, ma'naviy pokligi, ma'naviyat va ma'rifat buyicha yuksak maqsadlarni bolalarga singdirib borishi;

- o'zini qo'lga olib bilish, sabr-toqatli, bardam, matonatligidir.

Jamiyatning o'qituvchi oldiga qo'yadigan asosiy talablari quyidagilardir:

- shaxsni ma'naviy va ma'rifiy tomonidan tarbiyalashning, milliy uyg'unlikni mafkurasining hamda umuminsoniy boylklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g'oyalari sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o'z vatani tabiatga va oilasiga bo'lgan muhabbati;

- keng bilimga ega bo'lishi, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;

- yosh va pedagogik psixologiya, ijtimoiy psixologiya va pedagogika, yosh fiziologiyasi hamda maktab gigiyenasidan chuqur bilimlarga ega bo'lishi;

- o'zi dars beradigan fan bo'yicha mustahkam bilimga ega bo'lib, o'z kasbi, sohasi bo'yicha jahon fanida erishilgan yangi yutuq va kamchiliklardan xabardor bo'lishi;

- ta'limda tarbiya metodikasini egallashi;

- o'z ishiga ijodiy yondashishi;

- bolalarni bilishi, ularning ichki dunyosini tushuna olishi;

- pedagogik texnika (mantiq, nutq, ta'limning ifodali vositalari) va pedagogik taktikaga ega bo'lishi;

- o'z bilimi va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi;

- O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, barcha fanlar integratsiyasini o'zlashtirib borishi, bunda o'z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi.

- O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

- O'qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

- O'qituvchi ijodkor, ta'lim-tarbiyaviy faoliyat tashabbuskori va yosh avlod kelajagi uchun javobgar shaxsdir.

- O'qituvchi kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o'zlashtirib borishi shart.

Ushbu nazariy ma'lumotlarga hamohang tarzda zamonaviy o'qituvchi kasbiy faolligini tadqiq etishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish uchun "Bo'lg'usi o'qituvchining kasbiy-shaxsiy sifatlarini o'rganish" anketasidan foydalandik. Tadqiqotimizning aniqlovchi bosqich tajribalarida pedagog va psixolog olimlarning zamonaviy maktab o'qituvchisining eng muhim xislatlariga bag'ishlagan mezonlari yordamida ishlab chiqilgan "Bo'lg'usi o'qituvchining kasbiy-shaxsiy sifatlarini o'rganish" anketasi yordamida, ularning kasbiy tayyorgarlik jarayonidagi shaxsga xos xislatlari hamda kasbiy bilimlarini o'rganishga erishildi.

Boshlang'ich maktabda shaxsni rivojlantirish xizmati tavsiyalari asosida uy vazifalari hajmi keskin qisqartirildi, topshiriqlar individuallashtirildi, darsning ruhiy gigienasi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi va amalga oshirildi. O'qituvchining ish usullari o'zgardi, eng yuqori kuchlanishli xotira, e'tibor, fikrlash talab qilindi, kalendar-mavzuli reja tuzilmasi o'zgartirildi, sport-sog'lomlashtirish markazi muammolariga e'tibor kuchaytirildi (fizioterapiya, fitoterapiya, massaj, suzish havzasi), mutaxassislarning individual maslahatlari, muloqot soatlari, treninglar, musiqa-o'yin terapiyasi joriy etildi. Bolaning psixofiziologik rivojlanishini monitoring qilishning individual xaritalari orqali biz o'quvchiga o'z rivojlanish yo'nalishini, bir maktab ichida "o'z" sinfini topishga imkon beradigan tabaqalanishni yaratish imkoniyatiga ega bo'lamiz, shuning uchun maktabda "lingvistik", "iqtisodiy", "fizika-matematika", "kadet", "tezlashtirilgan o'qitish sinflari", "ta'limga yuqori motivatsiya sinflari", modulli va yo'nalishsiz o'qitish guruhlari paydo bo'ldi.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda biz sog'liq - insonning hayotiy asosi, uning tarkibiy qismlari: jismoniy salomatlik, ruhiy salomatlik, intellektual salomatlik, axloqiy salomatlik tamoyillaridan kelib chiqamiz.

Tana holatidagi buzilishlar aniqlanganda, shaxsni rivojlantirish xizmati mutaxassislari guruhi maktab ma'muriyati, o'qituvchilar, amaliy maktab psixologlari, ota-onalar va o'quvchilar uchun tavsiyalar ishlab chiqadi. Bunday tavsiyalar, masalan, tezlashtirilgan o'quv mashg'ulotlarini yaratishda yuqori darajadagi tashvish va moslashish mexanizmlari kuchlanishining kuchayishi aniqlanganda yaratilgan.

Sinfdagi o'quvchilarning shaxsiy kartalarini tahlil qilish psixologik-pedagogik yordamni farqlash uchun guruhlarni ajratib

ko'rsatishga imkon beradi:

- Zaxirasi yuqori yoki yetarli bo'lgan, hech qanday og'ishlari bo'lmagan o'quvchilar bilan ishlash ularning sog'lig'i holatini joriy monitoring qilishdan iborat.

- Funktsional holati biroz yomonlashgan, charchoq bo'lgan, hayajoni yuqori o'quvchilar uchun o'qish va dam olishni optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi, psixolog, shifokor maslahatlari o'tkaziladi. Guruh mashg'ulotlari, suv-musiqa-fitoterapiya, dinamik monitoring o'tkaziladi.

- Funktsional holati sezilarli darajada yomonlashgan, hissiy stressli o'quvchilar. Ushbu o'quvchilar uchun individual tuzatish va rehabilitatsiya kartalari ishlab chiqiladi, bolalar maktab shifokori, psixolog va psixoterapevt bilan doimiy aloqada bo'lishadi.

Sog'liqni saqlashning yomonlashuvini nazorat qilish va o'z vaqtida yetarli darajada tuzatish muammosi turli xil o'qitish tezligida ixtisoslashtirilgan sinflarda o'qitishni tashkil etish bilan bog'liq holda ayniqsa muhimdir.

Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijobiy motivatsiya va ta'limning bolaning manfaatlariga mos kelishi bilan ham, o'quvchilar tomonidan katta hajmdagi ma'lumotlarni o'zlashtirish markaziy asab tizimiga sezilarli stress, charchoq, xavotirning kuchayishi bilan birga keladi va salomatlik holatida og'ishlar chastotasi ortib boradi.

Ixtisoslashgan sinflarida va tezlashtirilgan o'qitish sinflarida o'qishni boshlagan o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganish uchun bolalarning motivatsion sohasi; hissiy-irodaviy soha; tengdoshlar guruhidagi o'quvchining pozitsiyasi; temperament xususiyatlari; tashvish; o'zgartirilgan jamoada o'quvchilarning moslashish darajasi; belgilarga urg'u; o'z faoliyati natijalaridan qoniqishni aniqlash imkonini beradigan metodikalardan foydalandik.

Pedagogika va psixologiya kafedrasida tajribaning har bir bosqichida bolalarning intellektual, ijodiy, axloqiy, shaxsiy rivojlanishi, ularning psixofizik salomatligini o'rganishni amalga oshirdi. Shu bilan birga, bolalarni o'rganish kompleks tarzda amalga oshirildi, ijtimoiy-madaniy muhitning (oilasi, sinf jamoasi) ta'siri hisobga olindi. Tezlashtirilgan ta'lim sharoitida iqtidorli bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchi, pedagog-psixolog-koordinatoring professiogrammasi ishlab chiqildi. Olingan natijalar asosida o'quvchilarning individual psixologik xaritalari tuzildi va har bir bola shaxsining rivojlanish yo'nalishlari ishlab chiqildi.

Tadqiqot maqsadiga asoslanib, tajriba muvaffaqiyatini baholash uchun quyidagi mezonlar aniqlandi:

- bolaning intellektual rivojlanish darajasi;
- aqliy ish faoliyati;
- bolaning yetuklik ko'rsatkichi.

Birinchi ko'rsatkich (intellektual rivojlanish darajasi) tajribaning muvaffaqiyatini umumiy baholashga imkon beradi. Tajribadagi noqulay sharoitlar bolalarning aqliy rivojlanish ko'rsatkichining

pasayishiga olib keladi deb taxmin qilish mumkin. Ma'lumki, aqliy rivojlanish ko'rsatkichi IQ - intellekt koeffitsienti, hayot davomida o'zgarmagan holda, inson hayotining muayyan davrlarida ortishi va pasayishi mumkin. IQ nafaqat tafakkurning rivojlanish darajasini balki barcha bilish jarayonlarning rivojlanish darajasi (diqqat, xotira, tasavvur, idrok va boshqalar)ni ko'rsatadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda o'qituvchining kasbiy rivojlanishi va ijodiy o'sishining asosiy yo'nalishlaridan biri bu bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari samaradorligini oshiradigan konstruktiv yo'nalishlarni (yuqorida aytilgan) o'z-o'zini tarbiyalashdir. O'quvchilarga bo'lgan munosabatini va ular bilan sinfda o'zini tutishini sinchkovlik bilan va halol tahlil qilish o'z pedagogikasining ijobiy va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi va o'z ishini tashkil etishni o'zgartirish va takomillashtirish yo'llarini belgilaydi, har bir inson o'zingizning ijodiy kompetentligidan nafaqat yangi qiziqarli g'oyalarni (hayotni yoki uning individual jihatlarini yaxshilash uchun), balki o'zini takomillashtirish va umuman shaxsni rivojlantirish uchun ham ishlatishi mumkin. Har qanday ijodiy faoliyat shaxsiy mazmunga ega bo'lishga va o'z qadriyatlarimizni

anglashga yordam beradi va bu insonni boshqa tirik mavjudotlardan ajratib turadigan eng muhim ma'naviy ehtiyojdir. Inson hayotda baxtli va muvaffaqiyatli yashashi uchun unga ijodkorlik, kreativlik juda zarur bo'ladi. Ayniqsa bolalarda ijodiy kompetentlikni shakllantirish, ularning maktabda yaxshi ta'lim olishi hamda o'zlashtirishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
2. А.Х.Югай, Н.А.Мираширова “Общая психология” – Ташкент 2014.
3. Дружинина В.. “Психология “. Учебник. “Питер”, 2003.
4. Bogdanova T.G. Kornilova T.V. Bolaning kognitiv sohasini diagnostikasi. - M.: Rospedagenstvo, 1994 y.
5. Epifani D.B. Ijodkorlik psixologiyasi. Darslik. Foyda. - M.: Akademiya, 2002.-320s.